

Список використаних джерел:

1. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.
2. Тертичка В. Аналіз державної політики і політологія. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 3–22.
3. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». *Державне будівництво*. 2016. № 2. С. 1–10.
4. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2012. Вип. 4. С. 185–196.
5. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 510 с.
6. Glossary of terms on Evidence based Public Policy / Editors : L. Honiukova, O. Kiliievych, M. Chulaievskia. 2018. 28 с.
7. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. С. 1–3.
8. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Москва : Омега-Л, 2010. 525 с.
9. Кучеренко О.О. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2001. 20 с.
10. Реймонд А. Розенфельд. Лекції з державної політики ; пер. з англ. С. Соколик. Київ : Вид-во К.І.С., 2002. 60 с.
11. Пал Л.А. Аналіз державної політики ; пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 1999. 422 с.
12. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики : практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі ; пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : К.І.С., 2003. 120 с.
13. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу ; пер. з англ. А. Олійник. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 396 с.
14. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

УДК 321.244

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.3>

ДЕРКАЧ А.Л.

**НАЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В РОБОТІ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ**

У статті аналізуються національні і міжнародні моделі захисту прав людини, зокрема, в роботі органів конституційної юстиції. Досліджено низку міжнародно-правових актів у цій сфері для встановлення особливостей конституційної юстиції. Проаналізовано взаємодію органів конституційної юстиції в межах утвореної Асоціації конституційної юстиції країн Балтійського та Чорноморського регіонів, утвореної з ініціативи КС Молдови шляхом підписання декларації головами КС Грузії, Литви, Молдови та України 26 жовтня 2015 р. У декларації серед іншого вказувалося на роль конституційних судів у забезпеченні верховенства конституцій та поваги до прав людини й основоположних свобод. Наголошено на доцільності розглядати конституційну юстицію у вимірі права людини на справедливий суд, яке включає належне виконання всіх судових рішень, включно з рішеннями КС, та права людини на правові засоби захисту, зокрема, й від неконституційного закону.

© ДЕРКАЧ А.Л. – кандидат юридичних наук, народний депутат України, докторант (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Зроблено висновок, що як приклад захисту прав людини під час налагодження органами конституційної юстиції двосторонніх контактів як між собою, так й з іншими міжнародними інституціями можна навести проєкт 2016–2017 рр. «Підтримка КС Республіки Молдова», запроваджений Німецькою фундацією міжнародного правового співробітництва спільно з КС Литви (EuropeAid/136903/DH/SER/MD). Зокрема, до завдань проєкту було віднесено підвищення обізнаності суддів КС у різних методах тлумачення та застосуванні практики ЄСПЛ та органів конституційного контролю держав ЄС, актів ВК, ОБСЄ та інших наднаціональних структур. Вказане завдання передбачалося реалізовувати шляхом запровадження інституційної підтримки та розбудови спроможності КС, підвищення якості правового супроводження, документообігу, комунікації, обізнаності та взаємодії із суспільством. Зазначено, що потреба у трансформації ключових повноважень конституційної доктрини може виникнути лише за декількох обставин, зокрема за потреби забезпечити реалізацію природних і позитивних прав особи та їхніх правомірних інтересів.

Ключові слова: захист прав людини, конституційна процедура захисту прав людини, конституційна юстиція, Конституційний Суд України.

The article analyzes national and international models of human rights protection, in particular in the work of bodies of constitutional justice. A number of international legal acts in this area have been investigated to establish the peculiarities of constitutional justice. The interaction of bodies of constitutional justice within the framework of the Association of Constitutional Justice of the Baltic Sea and Black Sea Regions, formed on the initiative of the Moldovan Constitutional Court by the signing of the declaration by the Presidents of the Constitutional Court of Georgia, Lithuania, Moldova and Ukraine on October 26, 2015, was analyzed. Among other things, the declaration referred to the role of the constitutional courts in providing the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms. It is emphasized that it is expedient to consider constitutional justice in the dimension of human rights in a fair trial, which includes due execution of all court decisions, including decisions of the COP, and human rights to legal remedies, in particular, from unconstitutional law. It is concluded that as an example of the protection of human rights during the establishment by the bodies of constitutional justice of bilateral contacts, both among themselves and with other international institutions, one can refer to the draft “2016–2017 years” Support to the Constitutional Court of the Republic of Moldova, introduced by the German Foundation for International Legal Cooperation in conjunction with the Constitutional Court Lithuania (EuropeAid/136903/DH/SER/MD). In particular, the tasks of the project included raising the awareness of COP judges in different ways of interpreting and confining the practices of the ECtHR and the bodies of constitutional control of the EU states, the acts of the VC, the OSCE and other supranational structures. The specified task was supposed to be implemented through the introduction of institutional support and capacity building of the COP, improving the quality of legal support, document circulation, communication, awareness and interaction with the community. It is noted that the need to transform the key powers of constitutional doctrine can arise only in a few circumstances, in particular if necessary to ensure the realization of the natural and positive rights of the individual and their legitimate interests.

Key words: protection of human rights, constitutional procedure for the protection of human rights, constitutional justice, Constitutional Court of Ukraine.

Вступ. Одним із ключових механізмів у цій сфері слід уважати Всесвітню конференцію конституційної юстиції (далі – ВККЮ), яка вже провела п'ять Світових конгресів. Завданнями ВККЮ, створеної з ініціативи ВК на підґрунті регіональних об'єднань органів конституційної юстиції, було визначено проведення регулярних конгресів, регіональних конференцій і семінарів, організацію обміну досвідом і практикою, надання добрих послуг органам конституційної юстиції за їхнім проханням. Головною ж метою Конференції було визначено сприяння взаємодії («правничому діалогу») між суддями КС різних держав у глобальному вимірі [1].

Важливим складником підвищення ефективності національних моделей захисту прав людини в роботі органів конституційної юстиції є налагодження дієвих механізмів взаємодії цих органів між собою. Такі механізми можуть виникати як під егідою міжнародних організацій, так і з ініціативи самих конституційних судів, в межах їхньої діяльності проводиться обмін досвідом і практиками, зокрема, й щодо захисту прав людини.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей національних моделей захисту прав людини в роботі органів конституційної юстиції.

Результати дослідження. Перший із Конгресів ВККЮ, «Впливова конституційна юстиція – вплив на суспільство та на розвиток глобальної правової системи щодо прав людини», відбувся 22–24 січня 2009 р. в Кейптауні, він був присвячений 60-й річниці утворення Ради Європи та ЗДПЛ. Конгрес об'єднав представників 93 КС, конституційних рад і верховних судів, а також дев'ять регіональних асоціацій конституційної юстиції. Конгресом констатовалася ключова роль конституційної юстиції не тільки в захисті ключових конституційних цінностей, а й у захисті прав людини та в імplementації наднаціональних інструментів у цій сфері [2].

Учасниками конгресу було констатовано ключову роль ЗДПЛ та МПГПП як «сили, що об'єднує» та є «серцем цієї тенденції правосуддя», так само як і подібну роль регіональних судів із прав людини, таких як ЄСПЛ. Зазначалося, що така наднаціональна судова практика із захисту прав людини надає «взаємне натхнення» та «взаємне збагачення між судами в усьому світі»; та що різниця національних конституцій не знижує ролі загальних цінностей, що їх об'єднує, насамперед – щодо захисту прав людини. Зазначалося, що правове обґрунтування застосування принципів правозахисту в одній країні «надиhaє інших», попри відмінності національних правопорядків [2].

Конгресом констатовалося, що обмін інформацією та досвідом такого правозахисту має бути посиленим на регіональному та глобальному рівнях, вказувалося важливість відповідного збору інформації, що здійснюється Венеційською комісією. Зазначалося, що певною мірою судді КС, зокрема, у справах щодо захисту прав людини все ширше посилюються на постанови іноземних судових органів, іноді просто роблячи посилання, а іноді використовуючи це як «серйозний аргумент». Зокрема, було наведено приклади скасування смертної кари КС Угорщини та Південної Африки, що вплинуло на наступні аналогічні рішення КС Албанії Литви та Україні [3].

Важливими слід уважати винесені на Конгресі для обговорення органами конституційної юстиції питання, зокрема, щодо впливу рішень КС на суспільні процеси. Зокрема, пропонувалося обговорити справи КС, що «мали значущий вплив на суспільство», можливість здійснення цими судами оцінки такого впливу, а також приклади захисту конституційною юстицією соціальних та економічних прав [3].

Також учасники Конгресу ВККЮ обговорили роль «світової юриспруденції» в галузі прав людини, зокрема практику посилань національними КС на міжнародні інструменти захисту прав людини, ступінь обов'язковості таких інструментів для КС, їх використання під час тлумачення конституційних актів, роль ЗДПЛ та іноземної судової практики в конкретних конституційних провадженнях. Також на Конгресі зазначалося, що органи конституційного нагляду не просто формують право поза традиційними рамками «негативного правотворця», але й широко впливають на суспільні процеси. Вказувалося, що в цій ролі КС «надають відповіді на запитання, як саме має розвиватися суспільство, щоб виконувати свою Конституцію і дотримуватися основних принципів прав людини» [3].

Проведення Конгресу було відображено в численних заявах і виступах представників національних органів конституційної юстиції. Зокрема, у заяві суддів КС Таїланду зазначалося, що оскільки правова система цієї країни не передбачає прямого застосування норм міжнародного права, то захист відповідних конституційних стандартів, що інкорпоровали приписи ЗДПЛ та універсальних правозахисних договорів, покладено саме на орган конституційної юстиції королівства [4]. У комюніке КС Хорватії за підсумками Конгресу вказувалося про підтримку підходу ВККЮ щодо висвітлення значущості як ЗДПЛ, так і практики ЄСПЛ та інших регіональних міжнародних органів із прав людини [4]. Подібні тези містила й присвячена Конгресу заява КС Грузії, представник якого на заході доповідав із проблематики взаємодії у правозахисному вимірі між органами конституційної та загальної юстиції [1].

Наступний, II Конгрес ВККЮ під назвою «Розподіл влад і незалежність конституційних судів та аналогічних органів» був проведений 16–18 січня 2011 р. у Ріо-де-Жанейро та об'єднав 88 національних органів конституційної юстиції та 10 їхніх асоціацій. Увагу учасників було приділено ситуаціям винесення органами конституційної юстиції рішень (зокрема, й у вимірі

правозахисту), які не будуть схвалено прийняті іншими органами влади [5]. III Конгрес ВККЮ «Конституційна юстиція та соціальна інтеграція», проведений у Сеулі 28 вересня – 1 жовтня 2014 р., об'єднав більше 90 делегацій органів конституційної юстиції та ознаменував посилення інституціоналізації Конференції після схвалення Статуту організації, визначення ВК як Секретаріату ВККЮ та формування Бюро ВККЮ з представників 10 регіональних і лінгвістичних об'єднань КС та 3 представників КС [6].

За підсумками обговорень III Конгресу у схваленому Сеульському комюніке ВККЮ із посиланням на ст. 1.2 Статуту організації зазначалося, що Конференція має сприяти розвитку в межах конституційного контролю «прецедентного права в галузі прав людини» як основоположного аспекту демократії, захисту прав людини і верховенства права. ВККЮ, ґрунтуючись на відповідях національних органів конституційної юстиції на поширеній Конференцією опитувальник і на їх обговореннях, констатувала наявність у більшості таких органів доволі широкої юрисдикції, яка охоплює судові повноваження із соціальних питань (та, відповідно, й соціальних прав людини).

Водночас зазначалося, що повноваження частини КС пов'язані більше з цивільними та політичними правами, принаймні в тому, що стосується індивідуальних скарг. Але навіть наявність таких повноважень дала змогу відповідним КС розробили багату прецедентну практику із соціальних питань на основі прав на гідність, свободу і рівність, а також з урахуванням принципу пропорційності, вказувалося в Сеульському комюніке [7]. Також у комюніке ВККЮ зазначався консенсус учасників III Конгресу щодо безспірного внеску органів конституційної юстиції в соціальну інтеграцію, попри їхні повноваження щодо прав людини в широкому сенсі чи за умов охоплення юрисдикцією виключно фундаментальних прав або інституційних аспектів. До цієї тези додавалося, що до завдань КС має входити й забезпечення гарантії конституційних прав особи у складному контексті сучасного суспільства [7].

Також Сеульське комюніке містило важливу тезу, за якою будь-який акт КС щодо захисту конституції, демократії, прав людини та верховенства права, що виконується належним чином, «сприяє соціальній інтеграції». Адже, додавалося в комюніке, рішення органів конституційної юстиції регулюють в остаточному порядку спори, які за інших обставин призводять до соціального конфлікту. Отже, як указувалося в документі ВККЮ, конституційні суди «відіграють заспокійливу роль у суспільстві», що становить виняткову важливість для забезпечення демократичними державами захисту прав людини та верховенства права [7].

Важливо вказати на обговорення під час III Конгресу ініціативи КС Корея щодо інтенсифікації обговорень співпраці у сфері прав людини, зокрема й щодо можливості створення Азіатського суду з прав людини. Така спільна діяльність органів конституційної юстиції має ґрунтуватися, вказувалося в Сеульському комюніке, на міжнародних нормах у галузі прав людини для того, щоб зміцнити захист прав людини в цьому регіоні. Зважаючи на величезний внесок регіональних міжнародних судів із прав людини в Європі, Америці та в Африці в захисті прав людини у відповідних регіонах на основі ефективної реалізації міжнародних норм у галузі прав людини, учасники III Конгресу закликали азіатські конституційні суди сприяти таким обговоренням [6].

У заяві КС Молдови за підсумками III Конгресу вказувалося на важливість досягнення консенсусу між органами конституційної юстиції щодо механізмів виконання конституцій задля підтримки соціальної інтеграції, зокрема, й у вимірі конституційних прав людини. У заяві містилася загальна підтримка приписів Сеульського комюніке, та, як ми надалі побачимо, КС Молдови проявив неабияку активність у їх реалізації, зокрема, й шляхами міжінституційної взаємодії.

Наступний IV Конгрес ВККЮ відбувся у Вільнюсі 11–14 вересня 2017 р. під назвою «Верховенство права та конституційна юстиція в сучасному світі» та охопив більше 110 органів конституційної юстиції. У схваленому за його підсумками Вільнюському комюніке вкотре вказувалося на тези ст. 1.1 Статуту ВККЮ, за якими конституційна юстиція (конституційний контроль) має охоплювати контроль за дотриманням прав людини, як ключовий елемент демократії та верховенства права [8]. У комюніке вказувалося, що попри власне тлумачення принципу верховенства права в кожній державі він залишається наріжним каменем будь-якої сучасної правової системи, адже є непорушно пов'язаним із демократією та захистом прав людини, у програму Конгресу був включений як окремий складник питання верховенства права розділ «Людина та закон» [1].

Крім глобальної активності, варто вказати й на регіональні форми інституційної взаємодії органів конституційної юстиції, такі як Конференція європейських конституційних судів, заснована в Дубровнику в 1972 р. Ця конференція об'єднує представників 40 європейських конституційних судів або еквівалентних органів, що здійснюють розгляд конституційних питань.

Конференція сприяє взаємному інформуванню своїх членів із питань застосованих ними методів конституційної юстиції та відповідної судової практики конституційного контролю, а також обміну ідеями з інституційних, структурних та інших питань у галузі публічного права і конституційного правосуддя. Конференція, згідно з власними Статутом 1999 р. та Регламентом 2002 р., також вживає заходів щодо зміцнення незалежності конституційних судів як важливого елемента гарантії і здійснення демократії і правової держави та, особливо, приділяє увагу захисту прав людини, основною формою роботи цієї Конференції також є періодичні конгреси [9].

Зокрема, тематикою IV Конференції європейських КС 1978 р. у Відні було обрано «Існуючі основні права людини і їхнє значення», V Конференція 1981 р. в Лозанні мала назву «Існуючі основні права людини і їхнє значення в галузі освіти», а VIII Конференція 1990 р. в Анкарі отримала назву «Ієрархія конституційних норм і основні функції захисту прав людини». X Конференція європейських КС 1996 р. в Будапешті була присвячена свободі слова в конституційній юстиції з урахуванням проблематики медіа, а під час XI Конференції 1999 р. у Варшаві йшлося про конституційну юстицію в галузі свободи віросповідання; XIII Конгрес цієї організації у 2005 р. в Нікосії отримав назву «Критерії обмеження прав людини в практиці конституційних судів» [9].

23–25 травня 2011 р. за головування КС Румунії було проведено XV Конгрес, під час якого питання діяльності органів конституційної юстиції щодо захисту прав людини обговорювалися у вимірах взаємодії КС із парламентом, урядом, в контексті вирішення КС засадничих правничих суперечок і в межах проблем реалізації рішень КС [9]. XVI Конгрес під назвою «Співробітництво між КС в Європі – рамкові умови та перспективи у нинішній час» відбувся у Відні в 2014 р.; під його егідою було опрацьовано опитувальник для національних доповідей, який, зокрема, стосувався правозахисної діяльності КС у межах їхньої взаємодії з Конвенцією 1950 р., практикою ЄСПЛ, Хартією ЄС про основоположні права. Також Конгрес обговорював аспекти урахування ЄСПЛ та Судом ЄС практики національних органів конституційної юстиції, спільного та відмінного між ними в такому запозиченні [9].

Також слід указати на періодичне проведення заходів Іbero-Американської конференції конституційного правосуддя, таких як Дванадцята Іbero-Американська зустріч з конституційної юстиції у травні 2018 р., що об'єднала більше десяти КС Південної Америки. Під час Зустрічі було організовано низку тематичних круглих столів і конференцій, зокрема, присвячених захисту соціальних, економічних, екологічних і культурних прав людини, взаємодії конституційної юстиції та осіб у вразливих ситуаціях, відповідним механізмам взаємодії конституційної та загальної юстиції, релевантному застосуванню конституційного права в діяльності медіа, Інтернету та соціальних мереж тощо [10].

До заходів Зустрічі було залучено голів Міжамериканського суду з прав людини та Міжамериканського юридичного комітету, секретаря з правових питань Організації американських держав. Зокрема, голова КС Іспанії Х.-Х. Гонсалес Рівас у власному виступі на Зустрічі підкреслив значущість невідчужуваних прав людини, насамперед на власну гідність, і зазначив місію іспанської конституційної юстиції в захисті «гарантованих Magna Carta прав як символу та запоруки мирного співіснування іспанців» [10].

Іншою регіональною організацією органів конституційної юстиції є Союз арабських конституційних судів та рад (UACCC), який об'єднав п'ять вищих судів, сім КС та дві конституційні ради арабських держав. Згідно з положеннями п. «с» ст. 4 Статуту цього Союзу 1997 р. до завдань організації, серед інших, віднесено «заохочення досліджень і правових студій щодо конституційної юстиції, включно з пов'язаними з правами людини та поширенням культури конституціоналізму в арабських суспільствах» [11].

Для досягнення відповідних завдань Союз мав заснувати періодичне видання для публікації відповідних досліджень та актів органів конституційної юстиції, організації конференцій, симпозіумів, ознайомчих візитів, відповідних перекладів актів і досліджень, заснування електронної бази та правничої бібліотеки у штаб-квартирі організації в Каїрі [11]. Також у межах діяльності Союзу був заснований Науковий комітет, який, власне, й мав забезпечувати вищевказані процеси, такі як симпозіум Союзу «Сучасний розвиток арабського світу: досвід арабської конституційної юстиції у вимірі права на рівність, релігійних і культурних свобод», що відбувся у квітні 2018 р.

Цікаво, що подібний підхід до проблематики взаємодії органів конституційної юстиції був запроваджений й утвореною в жовтні 1997 р. Конференцією конституційних органів держав молоді демократії, яка об'єднала органи конституційної юстиції пострадянських держав, насамперед азійських (Україна з 2015 р. не бере участь у роботі Конференції). Організаційними формами

роботи Конференції є періодичні сесії, щорічні семінари в Єревані та видання російськомовного періодичного часопису «Конституційне правосуддя» [12]. Можна вказати й на XIV Єреванську міжнародну конференцію 30 вересня – 1 жовтня 2009 р. «Міжнародний досвід взаємодії між КС та парламентами у забезпеченні верховенства Конституції», яка об'єднала не тільки делегації КС Конференції, але представників органів конституційної юстиції 12 європейських країн [12].

Питання захисту прав людини посідають певне місце у роботі Конференції; чергова сесія, проведена в листопаді 2001 р. в Москві, вирішила провести міжнародний семінар «Захист прав людини конституційним судом». Аспекти правозахисту КС у контексті досягнення соціальної справедливості розглядалися й на сесії Конференції, яка була проведена у вересні 2014 р. в Сеулі в межах Конгресу ВККЮ. Питання захисту прав людини обговорювалися й у межах чергової Конференції в Астані у 2018 р. та на проведеній в межах діяльності цього об'єднання Міжнародної конференції «Конституція: втілення цінностей верховенства права, громадянського суспільства та сучасної держави». Водночас у 2014–2015 рр. помітно скоротилася участь у заходах Конференції представників органів конституційної юстиції європейських держав.

Характерно, що вісник Конференції «Конституційне правосуддя» з 2018 р. видається КС Казахстану, традиційним для цього часопису є включення оглядів практики органів конституційної юстиції відповідних країн. Значна кількість розміщених у часописі актів стосується питань захисту прав людини та, вочевидь, вони розглядаються Конференцією як зразкові для органів-учасників. Зокрема, у № 1 за 2018 р. розміщені постанови Пленуму КС Азербайджану від 25 січня 2017 р. та від 26 травня 2017 р., що стосуються розгляду цим органом справ за скаргами фізичних осіб щодо конституційності, відповідно, норм закону про соціальний захист щодо оплати вищої освіти та норм виконавчого законодавства стосовно заборони іноземцям, які мають зобов'язання за аліментами.

Прикметно, що Пленум КС Азербайджану в цих рішеннях посилається як на МПГПП і Конвенцію 1950 р., практику ЄСПЛ та акти КПЛ ООН, так і на конкретні рішення іноземних КС – Федерального КС Німеччини від 8 травня 2013 р. та КС Росії від 3 липня 2014 р. Особливостями рішень КС Азербайджану є встановлення, крім констатації конституційності або неконституційності конкретних норм закону, шляхів реалізації визначеної позиції КС у справі через встановлення «рекомендацій» парламенту, органам виконавчої влади та судової системи. Цікавими є встановлені у рішеннях Пленуму КС зобов'язання опублікувати власні рішення щодо захисту конституційних прав людини в п'яти періодичних виданнях Азербайджану водночас.

Наведена у вказаному часописі Конференції постанова КС Казахстану від 10 квітня 2018 р. № 3 щодо конституційності шлюбно-сімейного законодавства в частині різних вимог на утримання дитини від жінок, що, відповідно, перебували чи не перебували у шлюбі з батьком, була винесена за поданням загальносудового органу (вочевидь, за підсумками розгляду конкретної справи); у цій постанові як джерела права було використано як МПГПП та Конвенцію ООН з прав дитини, так і ЗДПЛ. МПГПП та ЗДПЛ також були використані КС Казахстану в постанові від 3 липня 2018 р. № 5 щодо конституційності норм виконавчого законодавства, які дозволяли примусовий привід особи, ініційований судом загальної юрисдикції.

З наведених у часописі Конференції рішень Конституційної палати Верховного суду Киргизстану, схвалених за зверненнями громадян (із застосуванням у рішеннях норм МПГПП), варто вказати на рішення від 3 жовтня 2018 р. щодо конституційності гарантій президента Киргизстану, яким було скасовано імунітет експрезидента за його вчинки на посаді. При цьому фізична особа, що подала відповідну конституційну скаргу (Н.А. Токтакунов), не мала обмежень власних прав через зазначену норму, у якій відомий киргизський правозахисник фактично реалізовував у цій справі не особистий, а суспільний інтерес.

Також цікаво дослідити взаємодію органів конституційної юстиції в межах утвореної Асоціації конституційної юстиції країн Балтійського та Чорноморського регіонів (далі – Асоціація), утвореної з ініціативи КС Молдови шляхом підписання декларації головами КС Грузії, Литви, Молдови та України 26 жовтня 2015 р. У декларації серед іншого вказувалося на роль конституційних судів у забезпеченні верховенства конституцій та поваги до прав людини й основоположних свобод.

Грунтовна дискусія із правозахисного виміру відбулася вже на першому конгресі Асоціації, де делегат від України О. Водяніков указував на втілення в сучасному конституціоналізмі ліберальних ідей автономної сфери особистості та на його поширення на цінності свободи та приватності, із захистом різноманіття приватної сфери відносин силою конституційних норм. При цьому відмежовування публічних цінностей від приватних у праві, зокрема конституційному,

здійснює надійний захист автономії особистості проти втручання держави. О. Водяніков також зазначав «вертикальний ефект» в умовах конституційного правозахисту, зумовлений природою конституції та, відповідно, конституційних прав, вимогами правової визначеності. Зі свого боку, С. Шевчук наголошував на практичних засадах захисту органами конституційної юстиції прав людини в конкретних випадках.

Голова латвійського КС Алдіс Лавіньш у власній доповіді наголошував на обережності реалізації функцій конституційної юстиції, зокрема, із захисту прав людини для того, щоб через фактичне утворення КС правових норм не відбулося розбалансування системи конституційного розподілу влад, яку, власне, й покликаний захищати КС. Голова КС України Ю. Баулін указував на важливість дотримання органами конституційної юстиції правової визначеності, зокрема, задля збереження принципу конституційної рівності громадян перед законом. Водночас у власній доповіді Конгресу Асоціації суддя КС України І. Сліденко ретельно висвітлив передумови та підґрунтя недостатньої ефективності тлумачення КС Конституції та законів як засобу захисту прав людини, зазначив «суперечливість і неприродність» такої функції органу конституційного контролю, її природу як «радянський атавізм». І. Сліденком зазначалося, що тлумачення Конституції як форма захисту КС прав людини обмежена самою природою конституційної юстиції як абстрактного та факультативного процесу [13].

У виступі представника КС Литви на Конгресі зазначалося, що потреба у трансформації ключових повноважень конституційної доктрини може виникнути лише за декількох обставин, зокрема за потреби забезпечити реалізацію природних і позитивних прав особи та їхніх правомірних інтересів. При цьому вказувалося й на значущість часового виміру запровадження рішень органів конституційної юстиції для ефективного захисту конституційних прав.

Висновки. Отже, згідно з викладеним у заключній промові першого Конгресу Асоціації представник ВК зазначив, що обмін думками та позиціями між органами конституційної юстиції є важливим насамперед у двох вимірах: щодо засад встановлення демократичних традицій конституціоналізму та свободи розсуду КС у сферах, що ґрунтуються на «місцевих традиціях». При цьому пропонувалося розглядати конституційну юстицію у вимірі права людини на справедливий суд, яке включає належне виконання всіх судових рішень, включно з рішеннями КС, та права людини на правові засоби захисту, зокрема, й від неконституційного закону [14].

Також у межах діяльності Асоціації та за підтримки МЗС Литви у форматі проекту «Сприяння КС Грузії, Молдови та України у забезпеченні реалізації та захисту верховенства права» у 2016 р. та 2018 р. було проведено форуми у Вільнюсі. На Вільнюському форумі 2016 р. серед іншого обговорювалася роль КС у захисті прав людини на тимчасово окупованих територіях України [ViF18]. На Вільнюському форумі 2018 р. представники КС обговорювали роль конституційної юстиції в захисті свободи слова, аспекти відображення цього права людини у власних рішеннях та їх наступній реалізації за умов протидії спробам використання «демократичних інститутів проти демократії» [14].

Також варто вказати на висвітлення питання захисту прав людини під час налагодження органами конституційної юстиції двосторонніх контактів як між собою, так й з іншими міжнародними інституціями. Як приклад можна навести проект 2016–2017 рр. «Підтримка КС Республіки Молдова», запроваджений Німецькою фундацією міжнародного правового співробітництва спільно з КС Литви (EuropeAid/136903/DH/SER/MD). Зокрема, до завдань проекту було віднесено підвищення обізнаності суддів КС у різних методах тлумачення та застосування практики ЄСПЛ та органів конституційного контролю держав ЄС, актів ВК, ОБСЄ та інших наднаціональних структур.

Вказане завдання передбачалося реалізовувати шляхом запровадження інституційної підтримки та розбудови спроможності КС, підвищення якості правового супроводження, документообігу, комунікації, обізнаності та взаємодії з суспільством. Зокрема, в межах проекту було опрацьовано Порівняльний звіт процедур КС Молдови та ЄСПЛ, презентовано нову Стратегію комунікації КС та відповідний План дій, проведено міжнародні конференції, тренінги та семінари, такі як «Конституційна юстиція та демократичне суспільство», «Конституційні та правозахисні бази даних» навчальні заходи за участю суддів КС та інше.

Список використаних джерел:

1. World Conference on Constitutional Justice (WCCJ). *Constitutional Court of the Republic of Moldova*. URL: <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=en&idc=54&id=703&t=/External-Relations/Cooperation/World-Conference-on-Constitutional-Justice-WCCJ/>.

2. Final Declaration : World Conference on Constitutional Justice, Cape Town, 22–24 January 2009. URL: https://www.venice.coe.int/WCCJ/WCCJ_resolution_E.pdf.
3. Influential Constitutional Justice – Its Influence on Society and on Developing a Global Jurisprudence on Human Rights. World Conference on Constitutional Justice, Cape Town, 22–24 January 2009. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/?type=5>.
4. The First World Conference on Constitutional Justice. *The Constitutional Court of the Kingdom of Thailand*. URL: http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/download/article/article_20170720114950.pdf.
5. Separation of Powers and Independence of Constitutional Courts and Equivalent Bodies. World Conference on Constitutional Justice. 2nd Congress, Rio de Janeiro, Brazil, 16–18 January 2011. URL: https://www.venice.coe.int/WCCJ/WCCJ_Rio_E.asp.
6. Constitutional Justice and Social Integration. World Conference on Constitutional Justice. 3rd Congress, Seoul, Republic of Korea, 28 September–1 October 2014. URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_WCCJ_01_Seoul.
7. Seoul Communique 30 September 2014. World Conference on Constitutional Justice. 3rd Congress, Seoul, Republic of Korea, 28 September–1 October 2014. URL: https://www.venice.coe.int/wccj/seoul/WCCJ_Seoul_Communique-E.pdf.
8. The Rule of Law and Constitutional Justice in the Modern World. World Conference on Constitutional Justice. 4th Congress, Lithuania, 11–14 September 2017. URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/default.aspx?p=02_WCCJ_04_Vilnius.
9. Conference of European Constitutional Courts. URL: <http://www.confueconstco.org>.
10. Ibero-American Magistrates meet in Panama to discuss the importance of Constitutional Justice in the protection of the Rule of Law ; Panama City, May 16th 2018. URL: <https://www.tribunalconstitucional.es/en/actividades/Paginas/detalle-actividad.aspx?ListItemId=342>.
11. The Statute of the Union of Arab Constitutional Courts & Councils, 1997. URL: <https://www.uaccc.org/en/about-uaccc/statute>.
12. Conference of Constitutional Control Organs of Countries of Young Democracy. URL: <https://www.concourt.am/intconf/index-e.htm>.
13. Слиденко І. Оптимизация полномочий органов конституционного контроля: толкование закона – pro et contra? URL: <http://www.bbcj.eu/optimizatsiya-polnomochij-organov-konstitutsionnogo-kontrolya-tolkovanie-zakona-pro-et-contra-tezisy>.
14. Closing speech: (1st BBCJ Congress on the “Role of the Constitutional Courts in protecting democratic values”, Chisinau 30 June 2016. URL: <http://www.bbcj.eu/closing-speech-1st-bbcj-congress-role-constitutional-courts-protecting-democratic-values-chisinau-30-june-2016>.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.4>

ПОХИЛ О.М.

НОРМАТИВНИЙ БЛОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ЛЮДИНОЮ СВОЇХ ПРАВ І СВОБОД

У статті розкрито нормативний блок конституційно-правового механізму захисту людиною своїх прав і свобод. Досліджено поняття правових гарантій і їх різновиди, зокрема нормативні та інституційні. Розглянуто наявні й запропоновано власну класифікацію нормативного блоку конституційно-правового механізму захисту людиною своїх прав і свобод, яку формують джерела права, що перебувають в ієрархічній залежності за критерієм юридичної сили. Доведено, що захист права шляхом звернення з конституційною скаргою перетворюється з форми само захи-

© ПОХИЛ О.М. – здобувач кафедри конституційного права України (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)